

Sociológia 1976

Sociologický přístup ke zkoumání sociálních jevů si v naší společnosti postupně získává stále větší uznání a neformální autoritu. Přispívá k tomu práce mnoha sociologických ústavů a pracovišť, která zkoumají aktuální společenské problémy a pomáhají v jejich řešení. Významné místo v tomto směru připadá také slovenskému sociologickému časopisu *Sociológia*.

Ročník 8/1976 časopisu úspěšně navazuje na svou předchozí činnost a zejména na tradici monotematických čísel. Podobně jako v předcházejících ročnících patří právě tato čísla k nejlepším, a to především snahou postihnout zkoumanou problematiku co nejkomplexněji, jak to vyplývá ze sociologického přístupu ke zkoumání společenských jevů.

Základní obsahové zaměření časopisu vyplývá ze závěrů XIV. a XV. sjezdu KSČ. Tematicky lze rozdělit problematiku 8. ročníku časopisu *Sociológia* do těchto oblastí:

1. Socialistický životní způsob.
2. Sociologické aspekty urbanizace na Slovensku.
3. Problematika mládeže.
4. Teoreticko-metodologické otázky sociologického výzkumu.
5. Národnostní otázka.
6. Kritika revizionismu a buržoazních teorií.

Základním problémem *socialistického způsobu života* je věnováno číslo 6 časopisu *Sociológia*. Usnesení XV. sjezdu KSČ vytváří velkolepý a přitom přísně vědecky fundovaný program růstu materiální potřeby a kulturní úrovně obyvatelstva, uplatňování a rozvoje socialistických forem života, které jsou objektivním předpokladem všestranného rozvoje lidské osobnosti.

Z hlediska marxistického přístupu k problematice socialistického způsobu života a životní úrovně má základní význam studie Filipa Hronského (*Socialistický způsob života a životní úroveň* — 6/76). Autor si klade za cíl přispět k vymezení rozdílů mezi pojmy životní způsob a životní úroveň. Obtížnost spočívá především v tom, že obě kategorie nelze vymezit jen z hlediska jedné vědní disciplíny. Obě kategorie se natolik dotýkají a bezprostředně spolu souvisejí, že vznikají problémy s jejich překrýváním, nebo dokonce zaměňováním. F. Hronský charakterizuje životní úroveň jako dosažený stupeň poznání společností uznaných lidských potřeb a stu-

peň uspokojení těchto potřeb (s. 489). Pro určení podstaty způsobu života je podle F. Hronského určující:

- specifika forem souboru všech činností rozhodujících pro posouzení způsobu života
- vztahy, do nichž lidé vstupují při realizaci všech těchto činností

Teoretický charakter má i další studie (Juraj Suchý, *Dynamika rozvoje socialistického způsobu života* — 6/76). Rozvoj socialismu zvyšuje nároky na uvědomělost a iniciativu všech občanů. Na rozdíl od kapitalismu vyžaduje socialismus od jednotlivců nepřetržitý rozvoj jejich životních aktivit v celém rozsahu bytostných schopností a sil člověka. Autor dochází k závěru, že model dynamiky socialistického způsobu života vytváří v podstatě 5 determinací souvislostí:

1. determinace objektivními (přírodními a společenskými) materiálními podmínkami,
2. determinace psychickou strukturou subjektu, jeho potřebami, zájmy, vědění a realizačními schopnostmi,
3. determinace duchovní kulturou,
4. autodeterminace způsobu života jako rozvíjející se kulturní formy,
5. jeho usměrňování a řízení nadstavbovými institucemi socialistické společnosti (s. 509).

Podobnou problematikou, ovšem z poněkud jiného hlediska, se zabývají Blanka a Jindřich Filipcovi (*Socialistický způsob života a některé aspekty jeho utváření v ČSSR* — 6/76). Vycházejí z toho, že existuje hluboká vnitřní spojitost mezi projektem socialistického způsobu života a mezi marxisticko-leninským pojetím člověka (s. 515). Autoři si plně uvědomují, že výzkum socialistického způsobu života má významnou ideologickou hodnotu, a proto se zaměřují především na konfrontaci socialistického způsobu života se současným způsobem života v kapitalistických zemích. Za strategické komponenty socialistického životního způsobu považují především:

- práci
- účast na životě společnosti, na rozhodování a řízení společenských procesů
- vzdělání ve smyslu osvojování a rozvíjení vědeckých poznatků a kulturních hodnot

Rozvoj společenských aktivit a angažovanost rozšiřuje strukturu potřeb člověka jako společenské bytosti a přispívá tak k vytváření podmínek všestranného rozvoje člověka,

konstatuje ve svém příspěvku Ondrej Majo-roš (*Společenská aktivita a angažovanost ako črta socialistického spôsobu života* — 6/76).

Podobnou problematikou, tj. vztahem aktivity a pasivity, se zabývá E. Farkašová (*Sociológia* 5/76). Kritizuje buržoazní přístup k řešení tohoto problému a zdůrazňuje, že marxistická filozofie usiluje o postižení dialektické podstaty člověka, který je výrobem a zároveň konzumentem předmětů materiální a duchovní potřeby člověka, jimž se snaží zapojit všechny své smysly, city, tužby, intelektuální a morální schopnosti do seberealizačního procesu a současně přeměnit svět přírody a společenský svět i sebe samého (s. 241).

Katarína Podoláková se zabývá problematikou faktorů, které podmiňují a diferencují životní způsob. Vzájemným vztahem mezi sociálním plánováním a socialistickým způsobem života se zabývá Jozef Mihálik.

6. číslo časopisu *Sociológia* obsahuje stat Silvie Valné o významu volného času pro formování socialistického způsobu života. Edita Bauerová se zabývá problematikou automobilismu a změn ve způsobu života rodiny.

Problémy socialistické urbanizace se zabývá především studie Jána Pašiaka (*Socialistická urbanizácia Slovenska* — 2/76). Autor v úvodu ukazuje, že urbanizace představuje celosvětový proces. Chápe jej jako jeden z důležitých faktorů intenzifikace praktické činnosti lidí, a to ve všech oblastech jejich života, z tohoto hlediska jej považuje za nevyhnutelný pro každou společnost, jejímž cílem je dosažení vyšší hospodářské a kulturní úrovně. Proces urbanizace je historicky podmíněn rozvojem výrobních sil a výrobních vztahů. V socialistických zemích je součástí plnění základních cílů společnosti, tj. vytváření sociální rovnosti, odstraňování podstatných rozdílů mezi městem a vesnicí, vyřešení bytové otázky, vytváření podmínek pro všestranný rozvoj osobnosti atd. Studie J. Pašiaka obsahuje poměrně značné množství statistických údajů, které charakterizují vývoj urbanizace na Slovensku (například vývoj měst v letech 1869–1970). Spolu s úvodní statí Pavla Zibrína (*Výhlady rozvoja urbanizácie na Slovensku* — 2/76) podává fundovaný a zajímavý přehled o minulosti a současné urbanizaci Slovenska i o prognózách do budoucnosti.

Na uvedené statí navazuje Ján Zemko (*Urbanizačný proces a administratívno-územné členenie SSR* — 2/76) a Lubomír Faltan (*Historické predpoklady súčasnej urbanizácie Slovenska*). Oba autoři přinášejí poměrně značné množství informací o konkrétních problémech a vývoji urbanizace na Slovensku.

Problematicke vlivu urbanizace na mezilidské vztahy je věnována stat Dušana Franců (*Urbanizácia a medziľudské vzťahy* — 2/76). Přehledným způsobem shrnuje dosavadní poznatky z této oblasti, která přes svoji aktuál-

nost zůstává poněkud na okraji zájmu sociologického výzkumu. Urbanizaci chápe jednak jako prostorovou koncentraci obyvatelstva v sídlištních městského charakteru, jednak jako pronikání městských vzorů na venkov. Mezilidské vztahy autor vědomě zužuje na vztahy mezi členy tzv. primárních skupin, což je z hlediska obsahového zaměření studie logické a funkční. Správně zdůrazňuje, že změny v chování lidí nevyvolává samo fyzické prostředí, ale jeho odraz ve společenském vědomí, na něž kromě urbanizace působí především proces industrializace a pronikavé změny zahájené socialistickou revolucí. Zaměřuje pozornost na mezilidské vztahy v městském a venkovském prostředí, v rodině, na příbuzenské vztahy, sousedské vztahy a vztahy mezi přáteli, které se vytvářejí v procesu urbanizace, jež však není v prezentovaném pojetí chápáno izolovaně od ostatních společenských procesů.

V oddíle *Rozhlady* jsou uveřejněny dvě statí, jejichž předmětem je jednak informace o procesu urbanizace v SSSR (V. Wagner, *Pozornost procesu urbanizácie v Sovietskom zväze*) a *Problematica aglomerací v súčas-ném urbanizačnom procese* (Ivan Kusý).

Dagmar Petriková (*Zmeny spôsobu života ako determinanty bytvania budúcnosti* — 2/76) podrobně informuje o řešení výzkumného úkolu, jehož cílem bylo shromáždit a sjednotit názory na prognózy očekávaných změn ve způsobu života naší společnosti do roku 2000.

Růst obyvatelstva měst přináší s sebou složité problémy, které bude třeba řešit v daleko širších souvislostech, než je tomu dosud. Jednu z možností analýzy využívající některých výsledků sčítání lidu, ukazuje článek Vladimíra Kuhna (*Bratislava — Pokus o sociálno-ekonomickú interpretáciu* — 2/76).

Preferováním otázek urbanizace se zřejmě časopis *Sociológia* snaží podnítit další zájem o řešení této společensky závažné problematiky. Z tohoto hlediska je nutno ocenit zařazení zprávy J. Deylové o diplomových pracích z oblasti sociologie urbanismu.

K ústředním otázkám rozvoje socialistické společnosti, jak zdůraznil XV. sjezd KSČ, patří především složitý proces utváření osobnosti mladého člověka. Proto je nutno velmi kladně ocenit, že časopis *Sociológia* věnoval celé 5. číslo otázkám mládeže. Základem studií a statí se staly výsledky několikaleté vědeckovýzkumné činnosti vědeckých pracovníků Československé sociologické společnosti, sekce mládeže při ČSAV a SAV. Hlavní pozornost byla věnována otázkám socializace a komunistické výchovy dělnické, zemědělské a vysokoškolské mládeže.

Sociologií mládeže jako speciální sociologickou teorií, zejména v souvislosti s komunistickou výchovou mládeže, se v monote-matickém čísle zabývá Ladislav Macháček (*Problémy a perspektivy rozvoja sociológie mládeže v ČSSR* — 5/76). Výzkum mládeže

je třeba podle L. Macháčka zkoumat v jednotě těchto aspektů:

1. Mládež jako organická složka sociálního celku (společnosti, jejích tříd a vrstev).
2. Mládež jako sociální jev s jistou vnitřní strukturou.
3. Mládež jako sociální jev, vyznačující se dynamikou (v závislosti na úkolech, které si klade společnost v dané etapě svého rozvoje).
4. Specifický vztah společenského bytí a vědomí u této kategorie obyvatelstva (faktory všeobecné třídní sociální začlenění se proplétají se specifickými faktory sociálně věkovými a psychologickými — s. 389).

Autor zdůrazňuje nutnost uplatnění třídního přístupu při objasňování zákonitých tendencí a procesů socializace mládeže. Stať je doplněna statistickými údaji charakterizujícími sociální strukturu mládeže v ČSSR.

Určité shrnutí dosavadních výsledků při vytváření marxistické sociologické teorie mládeže předkládá Antonín Matějovský (*Sociologické pojetí mládeže* — 5/76).

Za základní nedostatky buržoazního pojetí mládeže považuje netřídní, abstraktní, historicky nekonkrétní pojetí, v němž se třídní a sociální rozpory považují za výraz diskontinuity generací či generačních konfliktů. V protikladu k buržoazní koncepci mládeže marxistická sociologie chápe mládež jako sociální skupinu, definovanou určitým, konkrétně historicky daným systémem sociálně ekonomických vztahů.

Za nejdiskutovanější problém sociologie mládeže považuje A. Matějovský vymezení mládeže pomocí věkových kategorií. „Zdá se, že snahy o jednotnou kategorizaci mládeže podle věkových skupin jsou odsouzeny k neúspěchu a že pro marxistickou sociologii je nezbytné důsledně aplikovat diferencované pojetí mládeže tak, že budeme hledat různé věkové »hranice« mládeže různých tříd a sociálních skupin, odlišné i podle typů a etap vývoje jednotlivých sociálních systémů“ (s. 407).

Problematika socializace mládeže je předmětem stati Juraje Suchého (*Úlohy a problémy socializace mládež generací* — 5/76). Socializaci mladého člověka charakterizuje J. Suchý jako složitý a diferencovaný proces, který se dělí na 2 fáze: přípravnou a realizační.

Nutnost spojení metodologických a metodických problémů s problematikou výzkumného sociologického procesu zdůrazňuje Dalibor Holda ve své stati *Metodologické problémy sociologických výzkumů mládeže* (Sociologie 5/76). Autor poukazuje na určitý rozpor vztahu teorie a empirie v sociologii mládeže, neboť se používá teoretických koncepcí, které nejsou vždy empiricky zcela ověřeny. Požaduje empirické ověření pojetí mládeže jako sociálně historické kategorie a nalezení indikátorů, které by v empirické rovině mohly přispět k vymezení zkoumaného sou-

boru mládeže (aby jediným ukazatelem nebyl věk respondentů).

František Tašský v článku *Specifika a úlohy naší současné robotnické mládeže* (5/76) zdůrazňuje význam dělnické mládeže, a to nikoli vzhledem k její početnosti, ale především vzhledem k její úloze, kterou má ve společnosti. Jako specifické vlastnosti dělnické mládeže uvádí:

- ekonomické, politické a sociální podmínky života
- vyšší vzdělanost a příznivější kvalifikační strukturu
- skutečnost, že mládež zahajuje svoji ekonomickou aktivitu v podmínkách vědeckotechnické revoluce

Otázkami zemědělské mládeže se zabývá Gejza Blaas ve svém příspěvku *K problematice sociálního profilu poľnohospodárskej mládeže* (5/76). Zemědělská mládež je svou činností v určitém národohospodářském odvětví integrovaná, třídně vnitřně diferencovaná sociálně věková skupina, jejíž početnější část — družstevní rolníci — je spjata s družstevním vlastnictvím a druhá část — zemědělství dělníci — se státním, všelidovým vlastnictvím. Ve věkové struktuře zemědělské mládeže došlo v posledních letech k výraznému posunu, tj. ke zvýšení podílu věkové starších ročníků, v důsledku toho, že stále menší počet mladých lidí vstupuje do pracovního procesu přímo po skončení povinné školní docházky. Vzdělanostní převaha mladé generace v provozních kolektivech je nejmarkantnější právě v zemědělství.

Dalším podnětným příspěvkem k problému socializace mládeže je stať Elišky Freiové a Jana Munka (*Zvláštnosti socializace studující mládeže* — 5/76). Autoři sledují mimo jiné některé aspekty procesu vytváření životního způsobu studující mládeže. Zdůrazňují vliv sociální minulosti (postavení rodičů ve společenské dělbě práce, jejich třídní a sociální příslušnost) na volbu střední a vysoké školy. Tento vliv lze sledovat i v průběhu studia a na základě provedených výzkumů je možné konstatovat, že sociálně podmíněn je i výsledek studia a způsob využití volného času.

Příspěvek Vladimíra Dubského (*K nové etapě výzkumu mládeže v socialistických zemích* — 5/76) přináší základní informace ze sociologických pracovišť socialistických zemí a stručně upozorňuje na nové formy mezinárodní spolupráce v této oblasti.

Oddíl *Z vědeckého života* obsahuje řadu cenných informací o výzkumu mládeže v naší společnosti.

Problematiku mládeže vhodně doplňuje stať Karola Papaje a Jozefa Kučeráka (*Některé súvislosti sociálnych a demografických charakteristik mladých manželstiev* — 3/76).

Dalším důležitým příspěvkem k otázkám sociologie mládeže je nesporně i článek L. V. Romanenkové (*Dialektika uvedomelého a živelného v tvorivej aktivite sovietskej mládeže* — 1/76).

Dalším tematickým okruhem jsou *teoreticko-metodologické problémy rozvoje marxistické sociologie*. Patří sem především studie A. Ritonského (*K Marxovu přínosu v poznání kvality, kvantity a míry společenských javů* — 1/76). Autor v ní poukazuje na růst významu kvantitativních metod a spojuje s ním potřebu hluboké analýzy gnoseologické funkce kvality, kvantity a míry sociálních jevů a procesů. Zdůrazňuje důležité momenty Marxova přístupu k těmto otázkám — rozlišení přirozené — přírodní a nepřirozené — společenské kvality věcí. Snaží se postihnout bohatost Marxových myšlenek a možnosti jejich využití v sociologii.

Emil Gibarti (*Kategória záujmu v marxisticko-leninskej literatúre a jej falzifikácia „autentickými marxistami“* — 1/76) volí aktuální tematiku kritiky některých revizionistických interpretací marxistické sociologie. Konstatuje, že ani v současné marxistické literatuře není kategorie zájmu vymezena jednoznačně a jednotně a nechybí dokonce ani protichůdná stanoviska a navzájem se vylučující interpretace. Soustřeďuje se na analýzu vymezení zájmu jako jednoty objektivního a subjektivního.

Cílem studie Jiřího Večerníka (*Marx a Weber. Nesouměřitelnost společenské třídy a sociálního statusu* — Sociológia 4/76) je analyzovat marxistické a buržoazní pojetí sociální struktury v základních bodech této problematiky, tj. ve vztahu k výrobě a rozdělování a ve vztahu k sociálnímu postavení a způsobu života. Autor dochází k závěru, že Marxova a Weberova koncepce sociální struktury jsou nesouměřitelné a každé vyrovnání mezi nimi je již z prostých logických důvodů nemyslitelné, protože jedna zahrnuje podstatné a hybné, druhá jevové a odvozené momenty sociální struktury. Tato nesouměřitelnost se prolouhuje i pro stratifikační koncepcí, inspirované v hlavních rysech právě Weberovým dílem (s. 333).

Samostatným tematickým okruhem je kritika buržoazní ideologie. Je jí věnována stať Dilbary Alijevové (*Etnometodologická koncepcia v súčasnej americkej sociológii* — 4/76), která se zabývá vznikem a rozvojem etnometodologie, zejména H. Garfinkela a A. V. Cicourela. Autorka seznamuje čtenáře s historií a zdroji vzniku etnometodologie a s metodami tohoto směru v současné buržoazní sociologii. Etnometodologové zdůrazňují, že cesta k zvědečení sociologie vede přes pochopení souvislosti se světem každodenního života a koncentrují pozornost na každodenní činnosti všedního života. V teoretické koncepci jde v podstatě o preferenci všedního společenského vědomí. Alijevová správně zdůrazňuje, že etnometodologie sice doplnila fond rozmanitých prostředků, ale nepřispěla k řešení základních problémů v západní sociologii.

Studie Ludmily Benkovičové je úspěšným pokusem o výklad a kritickou analýzu základních postulátů sociologické koncepce V.

Pareta (*K predmetu a metode sociologie Vilfreda Pareta* — 1/76).

Otázkou určení podobnosti a rozdílů mezi entitami jakožto univerzálním problémem ve všech úsecích lidského myšlení a vědeckého zkoumání se zabývá Valentina Harmadová v článku *Clusterova analýza* (Sociológia 1/76).

Příspěvkem k řešení národnostní otázky je studie Juraja Zvary (*Niektoré skúsenosti z riešenia národnostnej otázky v ČSSR* — 3/76). Autor zdůrazňuje, že formování českého a slovenského socialistického národa bylo podmíněno změnami v naší společnosti, zahájenými marxistickou revolucí pod vedením KSČ. Zkušenosti ukazují, že jedině marxismus-leninismus umožňuje skutečné vyřešení národnostní otázky. Na konkrétních historických srovnáních dokumentuje J. Zvara rozdíl řešení národnostní otázky v buržoazní a socialistické společnosti.

K této problematice se vztahuje i stať Teodora Olíka *Výskum postojov ukrajinského obyvateľstva v ČSSR* (1/76). Výzkum byl zaměřen zejména na otázky socialistického uvědomění jakožto ideového základu formování kulturně společenského profilu občanů ukrajinské národnosti.

Jen zdánlivě samostatnou část časopisu tvoří úvodní stať, které reagují na významné události v životě naší společnosti, ale většinou se tematicky vztahují k problematice čísla, které uvádějí.

Informativní část časopisu tvoří rubriky *Zo sociologických výskumov*, *Zo sociologického života*, a *Z vedeckého života*, které přehledně seznamují čtenáře s činností sociologických pracovišť v ČSSR i v ostatních socialistických zemích. O některých příspěvcích z těchto rubrik jsme se zmínili v souvislosti s jednotlivými tematickými oblastmi časopisu.

Významnou roli plní i rubrika *Recenzie*, která je výraznou součástí časopisu. Představuje důležitý zdroj informací o nových knihách, sbornících a výzkumných zprávách. V roce 1976 bylo v časopise Sociológia uveřejněno 9 recenzí převážně sovětských publikací. Recenze jsou většinou již tradičně kvalitní a podávají ucelený přehled o recenzovaném díle. Přínosem je i uveřejnění bibliografií (viz Sociológia č. 5 a 6).

Závěrem je nutno ocenit, že časopis *Sociológia* zaměřuje důsledně pozornost na aktuální společenské problémy socialistické společnosti. Zpracování jednotlivých studií, článků apod. vychází důsledně z teorie a metody marxismu-leninismu. Organickou součástí je kritika buržoazních a revizionistických koncepcí. Časopis přináší nové poznatky, a to jak v oblasti teorie, tak i empirického výzkumu, a to vše přispívá k hlubšímu poznání naší společnosti, její minulosti, současnosti a budoucnosti.

Rudolf Franěk

Řízení hospodářského a sociálního rozvoje

V jednáních XV. sjezdu KSČ byla věnována široká pozornost problémům řízení, a to ze-